1. Хто такий був Абу-Касим і як виглядали його капці

У Багдаді, славнім місті,
Тому літ не сто, не двісті,
Як халіфи ще жили,
Був вдовець, стара катряга,
Та такий вам скупиндряга,
Що шукать по всій землі.
Хоч багатий був, як рідко,
Та ходив брудний, як дідько,
І обдертий, як жебрак:
Сорочище чорна, груба,
Ледве руб держиться руба,
А штанищі, мов райтак.
Лисину замість тюрбана.
Обвивала шмата драна,
Ветха – й кольору не знать;
Плащ – верета-перетика,
Шпилька з терня, пояс з лика –
Хоч у просо шпаки гнать.
Звався дід той Абу-Касим,
Був купець собі, не блазень,
Пахощами торгував.
Як по місті йшов часами,
Всякий люд за ним юрбами
Біг і дивом дивував.
Та найбільше всіх уваги
У старого скупиндряги
Його капці знай тягли:
Але капці ж бо то, капці!
Що, мабуть, ще дідьчій бабці
Шлюбним обувом були.
Відки Абу-Касим взяв їх,
Кілько літ уже вживав їх,

Сього не затямив світ;
Знали лиш шевці багдадські,
Що ті капці чудернацькі
Латали вже з десять літ.
Що там прищіпок без міри!
Що там дратви, що там шкіри
Шевські руки уплели!
Десять раз підошви клали,
До старих нові шпиляли,
Щоб міцнішії були.
А під десять шкір тих, братку,
Абу-Касим наостатку
Цвяхів густо сам набив,
Та й то цвяхів з головками,
Мов цибулі з часниками, –
На уряд коваль зробив.
І обцаси тож незгірші:
Мов копита щонайширші,
Отакий лишали слід;
Пришви, дубельтово шиті,
Так були латками вкриті,
Наче дуб, корявий дід.
Ноєвий ковчег – я певен –
Стільки лат не мав і бревен,
Що ті капці-шлапаки;
Подобали на колоду,
А тяжкі були до ходу,
Наче проса два мішки.
То ж то мир увесь зглядався,
Як в них Касим прокрадався
Вулицями на базар,
Як потів, бідак, і сапав,
Ноги тяг, що ледве шлапав,
Мов за кару кайданяр.
Купці тії так всі знали,

Так їх часто споминали,
Що прислів’ям стались вмить:
Як тяжке щось мав хто в гадці:
"Се як Касимові капці,
Сього я не втну зробить".
Слухайте ж, як доля-ненька
Тими капцями злегенька
Скоботать його взяла,
Поки всі гидкі й болющі
Злих привичок шкаралющі
Потрощила й розмела.

2. Як Абу-Касим на ліцитації купив собі біду

Раз базаром Абу-Касим
В день торговий ледве лазив,
В своїх капцях ноги тяг,
Та торгу він знай пильнує!
Тут продасть, там знов купує,
Все снуєсь по вулицях.
Втім, забили барабани,
І валить народ юрбами
Там, де возний судовий
Став на бочку й викрикає:
"Хто охоту й гроші має,
Най іде в базар новий!
У базарі, добрі люде,
Ліцитац’я зараз буде!
Там купець єсть Бен-Омар;
Пахощами він торгує, –
От у нього ліцитує
Суд за довг увесь товар".
Мусульмани теє чують,
Ті жаліють, ті кепкують,
Та ніхто не поспіша.

"Пахощі – се бабське діло!
Нам на те, щоб грішне тіло
Прокормить, нема гроша!"
Та один лиш Абу-Касим,
Вчувши се, аж скочив разом,
Мов підріс і просвітлів.
"Пахощі, та й то хороші!
Продадуть за песі гроші!
Коб на час я долетів!"
І вже сапа, і вже фука,
Шкандибає і штильгука
В Бен-Омаровий базар…
Тут спіткнеться, тут офукнесь,
О прохожих лобом стукнесь,
А біжить, мов на пожар.
Прибігає – не вітаєсь,
Тільки про товар питаєсь
Та розвідує ціну.
Втім, Омар до нього сходить
І набік його відводить
На хвилиночку одну.
"Друже любий, Абу-Касим!
Бачиш, що за горе разом
Впало, наче з неба грім,
На мій дім! Та, їй же богу,
Най зламаю зараз ногу,
Як я сам що винен в тім!
Знаєш сам – купець я чесний,
Але трафивсь друг облесний,
Я за нього заручив;
Вчора мав він довг сплатити, –
Ну, і втік! І ось, гляди ти,
В що мене він затащив!
Дуже любий, Абу-Касим!
Порятуй мене сим разом!

Словечко одно скажи,
Що сплатиш сей довг за мене!
А то горенько нужденне
Жде мене в тюрмі, в вежи!
Та самому б ще терпіти
Півбіди! А жінка, діти!
Адже все спліндрують тут!
Так що нам хоч зараз гинуть,
Хоч із мосту в воду плигнуть…
Сяк чи так – нам всім капут".
Та не зрушив скупиндрягу!
Замість взяти на розвагу
Його просьбу, його плач,
Він промовив: "Кумцю любий!
Я? Тебе спасать від згуби?
Чи ж то я такий багач?"
І, лишивши Бен-Омара,
Він спішить, де возних хмара
Ліцитацію вела,
І рожевого олійку
Величезную сулійку
Власне на продаж внесла.
Сей олій з Шірасу просто
Варт був, певно, п’ястрів зо сто, –
Та ніхто не купував:
Абу-Касим скупарисько
Безсумлінно всю бутлисько
За три п’ястри сторгував.
Дав три п’ястри, в міх бутлище
Та домів коби чимшвидше,
Наче з краденим, летить.
А Омар зітхнув та й шепче:
"Бог тобі за добре серце
Ще й з процентом заплатить!"

3. Як Абу-Касим перший раз позбувся своїх капців

Оттаке добро здобувши,
Про товариша забувши,
Абу-Касим страх зрадів.
Щоб всі бачили, що справив,
Цінну бутлю він поставив
У вікні, де сам сидів.
Сам він взявся міркувати,
Як би відпразникувати
Славний сей здобуток свій?
Дать на боже? Учту справить?
Ні, про се й не думав навіть.
"В лазню я піду як стій!"
Дім як слід позамикавши
І за пояс ключ заткавши,
В лазню почалапав він.
Тут за вступ прийшлось платити, –
Плюнув, буркнув щось сердитий,
Мовби гризти мусив хрін.
В лазні служба вже пильнує:
Той у нього капці ззує,
Сей знімає драний плащ,
Третій ноги натирає,
Той щось в крижах направляє,
Аж хруснув у спині хрящ.
Поки там служебні руки
Скупаря беруть на муки,
Мажуть, правлять, місять, труть,
Аж підходить звільна к ньому
Друг один – чи то скупому
Він таким здавався буть.
Привітались, розмовляють,
Сеє-теє споминають.
Далі друг сміятись став:

"Абу-Касим, любий друже,
Тії капці – час вже дуже,
Щоб ти інші капці мав!
Глянь! Се ж дійснії почвари!
Їм нема в Багдаді пари:
Кльоци шкіряні якісь!
Ти ж бо чоловік маючий, –
Справ собі як слід папучі,
В кандалах отих не лізь!"
"Правда, друже! – Касим каже. –
Я вже й сам не раз, аякже,
Про те думав, як на гріх.
Але знаєш людську вдачу!
Як старі ті капці бачу,
То мені щось жалко їх.
Так уже я з ними зжився!
А як добре придивився:
Таж вони ще добрі скрізь!
Що ж їх дурно викидати,
А новії купувати?
Се ж нерозум! Бога бійсь!"
Поки так балакав Касим,
Аж до лазні входить разом
Пан багдадський судія.
Кинулись до нього слуги:
Сей роззув, тюрбан зняв другий…
"Я натру! Обмию я!"
Абу-Касим аж озлився
І спідлоба подивився
На лизунство "подлих" слуг
Та й пішов у лазню живо,
А за ним глядів жартливо
Той його нібито друг…
Був там довго чи коротко,
Паривсь гірко чи солодко,

Сеє вже не наша річ,
Доста, що суддя ще в ванні
Кляв на слуги окаянні,
Як наш Касим вийшов пріч.
Вийшов з лазні, одягаєсь..
А де капці? Оглядаєсь,
Але капців ні сліду!
А на місці їх блискучі,
Ще новісінькі папучі
Хтось поклав як на біду.
Абу-Касим усміхнувся.
"Хитрий друг мій! Як звинувся!
Сам немов мене ганьбив,
Та заким я вимивсь в парні,
Він взяв капці незугарні,
А папучі ті купив".
Так-то хитро Абу-Касим
Виміркував серцем ласим
І повірив в догад свій!
Швидко вдяг свої онучі
І обув нові папучі,
З лазні драла дав як стій.
Та хоч дав він з лазні драла,
Вслід за ним біда вже гнала,
Мов за жертвою змія!
Ось, чортів спімнувши копу,
Виліз, наче рак з окропу,
З лазні сам пан судія.
Вийшов з лазні, одягаєсь…
Де папучі? Оглядаєсь,
А папучів ні сліду!
Замість них для осолоди
Два капчиська, мов колоди,
Хтось поклав як на біду.
Пан суддя був дуже строгий,

Наробив як стій тривоги:
"Хто мої папучі вкрав?
Хто для насміху й наруги
Сі проклятії капцюги
Замість моїх тут поклав?"
Страх і трепет по всій лазні!
Шепти, мови невиразні…
Далі скрикнули всі враз:
"Ах, се ж Касимові капці!
Певно, трясця його бабці,
Він же й обікрав тут вас!"
Зараз хопивши палюги,
Вздогін скочили два слуги.
Абу-Касим і не снив,
Що за ним біда йде спішно!
Він в нових папучах втішно
Вже до дому доходив.
А втім, крики його гадку
Перервали: "Дядьку, дядьку,
Зупиніться! Стійте, гов!"
Став мій Касим, озираєсь, –
Се хлоп з лазні наближавсь,
Весь задиханий прийшов.
"Дядьку Касим, Аллах з вами!
А там в лазні пан за вами,
Пан якийсь знатний питав.
Конче хоче вас пізнати.
Се, мабуть, купець багатий,
Бо нас двох по вас післав".
Абу-Касим здивувався,
Веселенький поспішався,
Думав добрий зиск найти.
В лазні він вступа пороги,
Коли, бач, суддя тут строгий
Як не крикне: "А, се ти!

Ти се, драптавий злодюго!
Гей, візьміть, зв’яжіте туго
І в тюрму його запріть!
І здійміть мої папучі,
А капчиська ті вонючі
До карку йому вчепіть!"
Тут мав лазню Абу-Касим!
Не пішло йому се плазом,
Що приятель жарт зробив.
Що вже плакав і кланявся,
Толкувався і звинявся, –
Пан суддя трохи не бив.
Мусив Касим наостатку
П’ястрів видобуть десятку
І судді ввіткнуть в кулак,
Щоб минути злої казні.
Так-то змитий, з тої лазні
Видобувся неборак.

---

4. Мокра меланхолія Абу-Касима

Він кидає свої капці в ріку Тігріс, та вони по-злодійськи нічною порою вертають до нього назад
Абу-Касим страх нещасний
Повернув у дім свій власний,
А вернувши, розридавсь.
Він скупар був, не злодюга, –
Аж тут ось яка наруга
Впала, що й не спам’ятавсь.
"Боже! – крикнув він крізь сльози. –
Чи ж то я коли де в лози
Крадене добро таскав?
Чи в каварнях крав тюрбани?
Чи по лазнях я кармани

Людськії ревізував?
Чи з злодіями я шлявся,
До комори добирався,
З стайні коні виводив?
Чи то я підніс правицю
На халіфову скарбницю?
Чи візиру догодив?
Будь я не купець, а віхоть,
Як чужого хоч на ніготь
До моїх прилипло рук!
Що ж судді я тому вдіяв,
Що мене він позлодіяв
І здер з мене грошей гук!
Боже, знаєш в своїй власти,
Чи хоч думку мав я вкрасти
Ті папучі навісні!
Я ж не ткнувся б їх, як живо,
Коб не жарт, що так злосливо
Хитрий друг удрав мені!
Ах, та вже тепер я бачу,
Що мою поцтиву вдачу
Тії капці в гріх ввели!
Я бажав папучі мати, –
Мусив се мій друг пізнати,
Щоб він висів на гілли!
Я бажав в нових ходити, –
Грошей жаль було купити,
Пристрастилася душа
До отсих кайданів клятих!
Через них прийшлось віддати
Купу ось яку гроша!
Кляті капці! Засліпили
Ви мене зовсім в тій хвили,
Душу спутали мою!
Ви мене вели до згуби!

Так за те я чорту в зуби
В сій хвилині вас даю!"
В тім настрою, страх понурім,
Він за вуха капці шнуром
Міцно враз оба зв’язав,
Взяв на плечі, мов колоду,
І над річки Тігра воду
В тихих думах поманджав.
Недалеко мав манджати:
Близько від його кімнати
Бистрий Тігріс шумно плив.
Абу-Касим над рікою
Став і ось перед собою
Свої капці положив.
"Капці, – мовив він, – невдячні!
Ви забули, необачні,
Як я вас любив, беріг!
Як я звільна в вас чалапав,
Кілька сот разів вас латав,
Підбивав, скріпляв, як міг!
А проте ви, капці кляті,
Замість вдяки, благодаті
Довели мя до біди!
Ось вам від старого друга
Замість вдяки та ж наруга:
Йдіть до біса до води!"
І каміння в них наклавши,
Шнуром добре зав’язавши,
Розмахав і бух в ріку!
А вертаючи додому,
Тішивсь, що собі самому
Помсту видумав таку.
Ой, так, так! Собі самому!
Бо коли вернув додому
І про капці ні ду-ду,

Злая доля наготові
Тії капці стофунтові
Мала на його біду.
Ось три дні собі минули.
Ніччю рибаки тягнули
Невід в Тігрісі по дні.
Як тягнули, так тягнули,
Раптом щось тяжке почули.
Мов колоду у матні.
"Бачність! Риба, знать, велика! –
Крикнув невода владика. –
Затягай до бережка!
Живо, братці! Осторожно,
Бо її сполошить можно!
Але ж, бестія, тяжка!"
Стогнуть рибаки, працюють,
Знай до берега прямцюють,
Аж ось раптом: пррр та гов!
Зап’ялась матня в колоду!
Щоб відп’ять, владика в воду
Мусив бовтнуть стрімголов.
Довго шпортавсь там та нипав..
Виліз – ледве-ледве хлипав.
Хлопці невід потягли.
Ще тяжкий! Ну, богу хвала!
Значить, риба не прорвала!
Страх цікаві всі були.
Витягають: що за дідько!
Риби ні хвоста не видко!
Діри у матні кругом,
А насподі для вигоди
Два капчиська, мов колоди,
Та ще й з кам’яним нутром!
Став владика та й журиться,
Проклинає, аж куриться:

"Щоб йому тристенний біс,
Тому вражому падлюці,
Що ті дідьчії папуці,
Нам в найкращий вир заніс!"
Аж один рибак погляне
Та й говорить: "Пане, пане!
Чи ж не знаєте ви їх?
Се ж – тристенний його бабці! –
Абу-Касимові капці!
Він собі з нас робить сміх!"
"Так?" – владика лютий крикнув.
Капці з невода він смикнув
І нічого не сказав:
Взяв на плечі, мов колоду,
І, прискорюючи ходу,
Вулицею поманджав.
Недалеко мав манджати:
Зупинився просто хати,
Де наш Абу-Касим жив;
Там, щоб хвильку відітхнути
І довкола позирнути,
На землі їх положив.
Пусто скрізь було в тій хвили.
Тож він розмахав щосили
Капцями та й бух в вікно!
Сам на річку скочив живо
Та й знай шепче: "Маєш пиво!
Маєш! Все мені одно!"

5. Рожево-пахуче пробудження Абу-Касима, гіркий плач його і рішення – спалити капці у огні

Не злякавсь так Йона того,
Як його з човна сухого
В морську кинули глибінь;

Не в таке впав остовпіння
Беда, як мертве каміння
Прорекло йому: "Амінь!"
Не такий філістимлянів
Страх напав, як стовп той грянув,
Що звалив сліпий Самсон, –
Як злякався Абу-Касим,
Коли брязком-стуком разом
Вдарило йому на сон.
"Боже правий! Боже правий!
Чи то сон такий лукавий,
Чи кругом валиться світ?" –
Так, прокинувшись, бурчав він,
Сонні очі протирав він,
Щоб довкола поглядіть.
Поглядає – горе! горе!
У покої наче море
Запахуще розлилось.
А в тім морі серед хати,
Мов остров якийсь заклятий,
Бовваніє чорне щось.
Чи то казка? Чи то сниться?
Щоб зовсім протверезиться,
Він потяг себе за ніс.
"Ні, не сплю! І ось вже дніє.
Та який се холод віє
Крізь віконце? Що за біс?"
Він зриваєсь, з ліжка сходить,
По тім морі босо бродить
По самісінькі кістки;
Раптом скрикнув, мов безумний,
Впав на ліжко, мов до трумни, –
Зрозумів усі звістки.
Він пізнав те чорне диво,
Що близь ліжка гордівливо

У олійку розляглось:
Не остров се в океані,
Його капці окаянні
Повернули к ньому ось.
Як пізнав їх дід нещасний,
То йому відразу ясний
Став весь зв’язок загадок:
Шиба збита, бутля збита
І та річка скрізь розлита –
Весь покій в олійку мок!
"Боже! За що ж стільки кари?
У підлозі всюди шпари,
Весь олійок пропаде!" –
Скрикнув Касим, серед хати
Скочив, щоб олій збирати, –
Але де збирати, де?
Поки там найшов боклагу,
Вже старого скупиндрягу
Кара повна досягла:
Весь олійок втік у шпари,
Окрім запашної пари,
Дошка голая була.
Став наш Касим, страту баче
І сердечне, ревне плаче,
Бороду на собі рве;
Кілько раз на капці гляне,
Їх клене, щодуху стане,
А лютує, аж реве.
"Капці, капці, каро божа!
Що за демон з Тігру ложа,
З дна річного вас добув?
На мою тяжку руїну
В нещасливую годину
У вікно мені шпурнув!
Чом не довершив вже злоби

І мені вас, до хороби,
Не шпурнув на лоб старий,
Щоб я світу більш не бачив,
І не кляв, і не собачив
З горя так, що боже крий!
Що ж я буду, бідний, діяв?
Всі надії, бач, розвіяв
Лютий ворог в один мах!
Через капці проклятущі,
Наробив з олійку гущі,
Сотню п’ястрів виссав прах!
Капці, капці, бузувіри!
До якої ж ви ще міри
Дійдете в завзятті злім?
Краще б кров мою ви пили,
Аніж бутлю сю розбили!
Щоб розбив вас божий грім!"
Але капці серед хати
Розляглися, як магнати, –
Чорні, мокрі та важкі, –
Вид їх бридкий, безугарннй,
Та за теє запах гарний,
Бо в олійку по пряжки!
Вид сей – Касимова скрута.
Піднімалась злоба люта
В його серці против них.
"Стійте, кляті шлапацюги!
За всі шкоди і наруги
Я на вас пімщуся вмиг!
Моїх рук ви не втечете,
Марно, гидко пропадете,
Як собаки навісні!
Як жидів, тих кровопійців,
Єретиків-боговбійців,
Я спалю вас у вогні!"

Сю завзяту постанову
Й грішную її основу
Абу-Касим проскрипів,
Потім капці взяв за чуби,
Щоб задвигать їх до груби,
Та враз став, мов остовпів.
"Мокрі, кляті! Що робити?
Як же їх мені спалити?
Адже треба сажень дров,
Поки шкіра ся розмокла
Висхне – щоб тут нагле здохла! –
Значить, кошт і страта знов!
Винесу хіба на кришу,
Там на пару день їх лишу,
Най собі на сонці схнуть,
А тоді на славу божу
Дідьче се насіння вложу
У огонь – та и к чорту в путь!"
Так собі розміркувавши
І на палку капці взявши,
Касим їх на дах поніс.
Верг там, та не бачив того,
Як сміявсь і кпився з нього
Злий збиточник, клятий біс.

Примітки
Беда – знаменитий англійський письменник і проповідник IX віку, осліп на старість, та проте ходив проповідати від села до села. Раз збиточник-провідник завів його між каміння; Беда виголосив огнисту проповідь, після якої каміння крикнуло: "Амінь!" – Прим. І. Ф.

6. Собачі герці на дасі і їх сумні наслідки внизу.
А ти плати, Абу-Касиме!

У Багдаді, славнім місті,
Є вулиць не сто, не двісті,
А круті всі та вузькі;
А при них доми маленькі,
Наче при пеньку підпенькі,
А дахи на всіх плоскі.
Наче скрині ті біленькі,
Двері, вікна все маленькі,
Тягнуться доми ті вряд,
Всі до вулиці плечима,
Кождий зиркає очима
На подвір’я та у сад.
Днем народ в домах дрімає,
Доки спека донімає,
Бо там спека, що аж страх;
Аж коли повечоріє,
З Тігру холодом повіє,
Люд гуляє – по дахах.
Там дахи те, що в нас сквери:
Супочивок і спацери,
І сусідський розговір;
Щоб свіженьким подихнути
І на город позирнути,
Всяк спішить на дах надвір.
Днем, коли пани дрімають,
По дахах лиш пси гуляють,
Як у нас по вулицях;
Там для них простору много,
Не значить се їм нічого
Скочити з даху на дах.
Там-то скоки, там-то псоти
Виправляють пси і коти.
Перегони та борні,
Гавкають, немов на ловах,
М’явкають на всяких мовах,

То гризуться, мов дурні.
Гарна річ є жарт дитинний,
Та не кождий жарт – невинний,
Не однако кождий варт:
Хлоп жартує – зарегочеш,
Пан жартує – плакать хочеш, –
Та найгірший песій жарт.
Здибали ось пси-багдадці
Абу-Касимові капці,
Що там сохли на дасі:
Всі над ними поставали,
Головами знай кивали,
Мов над карпом у вівсі.
Поставали та й не знають,
Що з тим звіром діять мають,
Далі гаркли: дзяв, дзяв, дзяв!
Звір сидить, немов колода.
Пси міркують: ось пригода!
Вже один за вухо взяв.
Гаркнув, тягне – годі рушить!
Ба, вже другий зуби сушить,
Капця торгає за ніс.
Тут і інші скоком, скоком,
То встиг просто, а хто боком –
Гей до капців, щоб їм біс!
Гавкають на всякі гласи,
Рвуть за вуха, за обцаси,
Відривають прищіпки,
Торгають, куди попало,
Та всього ще їм замало, –
Розігрались залюбки.
Два, три разом їх чіпають,
Капці вгору піднімають,
Тягнуть, котять, волочуть:
Сей упаде, той прискоче,

Сей гаркоче, той дзявкоче, –
Затягли їх в самий кут.
Та хоч тут їх дотащили,
То в спокою не лишили, –
Міри песій жарт не зна!
Далі рвали і гарчали,
Піднімали і тручали,
Наче пер їх сатана.
Раптом зойкнув псисько з жаху,
Як тяжезні капці з маху
Гримнули з ним враз униз.
Інші пси, мов змиті, стали,
Вниз хвости всі поспускали,
Потім мовчки розійшлись.
Так злочинець, зло зробивши,
Утікає, хвіст стуливши,
Геть у гори та ліси.
Слухайте ж, яку провину
В нещасливую годину
З капцями зробили пси!
Попри Касимів домище,
Тиснучись к стіні чимближче,
Щоб не впасти де під віз,
Власне сею годиною
Йшла бабуся з дитиною, –
Видно біс її надніс.
Стала баба просто рога,
Задивилася, небога,
Як зчепились два вози:
Коні шарпають та рвуться,
Візники трохи не б’ються,
А пани кричать: "Вези!"
Стала баба, всміхається,
Щось їм радить збирається,
А дитя держить в руках.

Втім гар-гар, гур-гур почулось,
Щось страшне таке метнулось,
Мов увесь звалився дах.
Зглянутись не встигла баба, –
Вже кігтяста песя лапа
Шкряб її через лице!
Передерла, мов драбину, –
Баба кинула дитину
Та й кричить: "Ой, що ж отсе?"
На дитину ж ту нещасну
Впали капці рівночасно,
Мов із неба лютий грім:
По головці як дістало,
То лиш дрібку запищало,
Та й уже було по нім.
Тут вже гвалт і крик зробився!
Перед домом люд стовпився,
Всі кричать, мов на живіт.
Баба кров з лиця втирає,
Мов безумна, знай питає:
"Що се, чи валиться світ?"
Та дитя як мертве вздріла,
То страшенно заревіла:
"Ой ягідочко моя!
Моя внучечко єдина!
Що ж без тебе, сиротина,
Та почну на світі я?"
Люди слухають, зітхають.
"Що тут сталося? – питають. –
Хто се, як дитину вбив?"
Та як капці угледіли,
В один голос заревіли:
"Ось він! Ось хто це зробив!
Га, се ж Касимові капці
Вбили внучечку тій бабці,

Ще й самій роздерли твар!
Абу-Касим! Гей, ти чуєш?
Капців своїх так пильнуєш?
Де він, клятий той скупар?"
Абу-Касим наш нужденний,
Вчувши галас той страшенний,
Весь поблід і помертвів,
Весь затрясся, мов трепета,
Бо вже чує, що в тенета
Біс його зловити вспів.
Вийшов, мов на суд злочинець.
Гнеть якийсь там челядинець,
Здоровенний, аж горить,
Хап його за руку живо:
"Ось де, пане, ось те пиво,
Що ви вспіли наварить!"
І притяг його до баби,
Абу-Касимові лаби
Її кров’ю обмазав.
"Бачте! Бачте кров невинну!"
Потім вбитую дитину
В руки Касиму поклав.
"Нате, пане, понесіте!
Або хоч собі зваріте!
Саме добре у окріп!
Певно, сього ви бажали,
Як ті капці заставляли,
Мов на вовка в лісі сліп".
"Ганьба! Ганьба! – крикнув разом
Тлум весь. – Ганьба, Абу-Касим,
Що забулись ви аж так:
Баб та діти розбивати!
Бо нащо ж би пакувати
В капці стільки каміняк?"
"Людоїде з серцем драба! –

Скрикнула кровава баба. –
Ти не думай се собі,
Що свою тяженьку рану,
Свою внучечку кохану
Подарую я тобі.
Люди добрі! Присвідчіте!
І зо мною враз ведіте
До судді його як стій!
Всяк щоб знав його провину,
Най він сам несе дитину,
Капці ж двом тра взять на кій!
Абу-Касим, як заклятий,
Слова ще не вспів сказати,
Спам’ятатися не міг,
Як усе те, мов невольна
Візія якась пекельна,
Так його і збило з ніг.
Весь він кров’ю обагрений,
Мов розбійник навіжений,
А мертве дитя в руці,
А при нім кровава баба,
Перед ним два кріпких драба
Носять капці на дрюці.
А довкола тлум-громада!
Отака чудна парада
Вулицями потяглась.
Крики знай гудуть завзяті;
При судейській ось палаті
Вся ота юрба зляглась.
Пан суддя вже жде на ганку.
"Абу-Касим! А, коханку!
Ми знайомі вже, мабуть.
Ну-ко, що ти вдрав нового,
Що людей привів так много?
Що се так вони ревуть?"

Довгу хвилю се тривало,
Напотів суддя немало,
Поки розпитав як слід,
Хто й яку зробив провину,
Хто і як убив дитину
І роздряпав бабі вид.
Та судді хоч ясно стало,
Що було в тім ділі мало
Абу-Касима вини,
Та вже мав на нього пік він
І для того так орік він:
"Поєлику капцани,
Що зробили всю ту страшність, –
Абу-Касимова власність,
І її повинен він
Пильнувати, зберігати, –
То й одвіт повинен дати
За дитини сеї скін.
Поєлику ж ся дитина –
Баби внучечка єдина,
Вся надія її дому,
То, крім кари за убійство,
Має Касим се злодійство
Відплатити по закону.
Мусить з нею подружитись.
На нове дитя розжитись,
Щоб її не вигас рід.
А за кару п’ястрів двісті,
Других двісті тій невісті
За каліцтво дати слід".
Так премудро розсудивши,
Двісті п’ястрів получивши,
Пан суддя потяг домів, –
Касим же, мов громом вбитий,
Став, не знає, що робити, –

Остовпів і занімів.

Примітки

Сліп – прилад до вбивання великих звірів, зроблений на подобу мишачої пастки. Прим. І. Ф.

7. Як Абу-Касим поспекався останньої любові
і який скарб закопав уночі

Я не знаю, як там тому,
У кого в розпалі злому
Кат всю шкіру з тіла здер;
Та, здається, менше-більше,
Ані ліпше, ані гірше
Касим чув себе тепер.
Він стояв, мов остовпілий,
На лиці, мов крейда, білий.
Радше жовтий, наче віск;
В голові його мішалось,
Серце в груді знай стискалось,
В ухах чувся шум і тріск.
Далі шепнув: "Боже, боже!
Що то людська злоба може!
Бий вас божий грім усіх!
Я знесу ті всі ругання,
Чень вас ще мої зітхання
Здують, мов ковальський міх!"
Так побожно він зітхнувши,
Вид тюрбаном завинувши,
Скулився, щоб геть іти;
Та в тій хвилі руки штири
З двох боків його вчепили:
"Гей, куди ж то справивсь ти?"
Абу-Касим аж здригнувся,
Зупинився, озирнувся, –

Бачить, се поліціянт.
Він держить його за поли
Та й кричить: "Агов! Поволі!
Пане, ось де є ваш фант!"
"Що за фант?" – "Ну, ваші капці.
Пане, ми не голодранці,
Ми не ласі на чуже!
Ось вони, ше й на дрючині:
Нате вам їх! В тій хвилині
Забирайтесь з ними вже!"
Весь народ зареготався.
Абу-Касим не змагався,
Капці на коркоші впер.
Та й махає – та поволи!
Знов щось сіп його за поли
Та й кричить: "Що ж я тепер?"
Знов оглянувсь Абу-Касим
Та й аж весь здригнувся разом,
Мов в кропиву голий сів:
Се ж та баба, що з-за неї
Він зазнав біди сієї, –
Щоб її де вовк із’їв!
Вся розпатлана і боса,
І брудна, і кривоноса,
В роті чорні зуби два,
Руки, мов граблі, худії,
Щоки, мов та грязь, сідії,
А голосить, мов сова.
Оттака-то краля мила
Абу-Касима вчепила,
Наче грішну душу кат:
З ним під руку забираєсь,
Примиляєсь, усміхаєсь,
Мов він муж її чи брат.
"Абу-Касимцю, мій друже!

Не смутись мені так дуже!
Вид свій милий розпогодь!
Вже ж тобі за всі ті страти
Скарб великий і багатий
В мні отсе дає господь.
Ах, я так тебе кохаю!
Все віддам тобі, що маю,
Всю себе тобі віддам.
Ох, як рада я безмірно!
Лиш мене люби ти вірно,
Рай правдивий буде нам!"
Абу-Касим, теє вчувши
Та хребет в дугу зігнувши,
Силкувався утекти,
Та бабиця не пускає,
Його к собі притискає
Та й говорить: "Що ж се ти?
Пощо так мене волочеш?
Чи втекти від мене хочеш?
Чи забув, як випав суд?
Коли любиш, люби дуже,
Коли любиш, не жартуй же,
Сплату дай мені ось тут!"
Щоб від баби відчепитись,
Мусив Касим знов поритись
В своїм чересі як стій:
Триста п’ястрів добуває,
Важко стогне, і зітхає,
І дає, і мовить їй:
"Бий тебе суха коцюба,
Ти, красавице беззуба!
На отсе та подавись!
На добро моє, натішся!
Шнур купи собі й повісся,
Лиш від мене відчепись!"

Баба гроші загорнула
Та на Касима зирнула,
Мов її він батька вбив.
"Ти без серця! Що монети!
Та чи справді ж так мене ти
Ані раз не полюбив?"
Люд регочесь, рака лазить,
Абу-Касим тільки й пазить,
Щоб від баби драла дать.
Сплюнув люто, відвернувся,
Між юрбою протиснувся
Та й попер, куди видать.
Біг отак, не зупинявся
І назад не обертався,
Бо мороз дер по хребті;
Аж додому причвалавши,
Двері всі позамикавши,
Відітхнув у самоті.
Відітхнувши, відсапнувши
І на капці позирнувши,
Мало знов він не здурів:
Бачилось йому в тій хвили,
Що вони йому грозили:
"Впадеш через нас у рів!"
Абу-Касиму аж тісно,
В животі зробилось млісно,
В лівім вусі дзінь-дзінь-дзінь!
Рогом очі витріщає,
І на капці поглядає,
І тремтить увесь, мов тінь.
Далі каже: "Боже правий!
Певно, дух якийсь лукавий
В тії капці увійшов!
Вже ж я, певно, бідний, згину!
В нещасливую годину

З ним собі я в спір зайшов!
Що ж мені тепер робити?
Сього ворога не вбити,
Ні прогнати патиком.
Злого духа не підкупиш,
Ані іншим не відступиш,
Ні не кинеш геть тайком!
Та стривайте! Маю раду!
Чей же в більший гріх не впаду,
А позбудусь, може, зла!
В тії капці з добра-дива,
Певно, пакісна, злослива,
Грішная душа ввійшла.
Відбуває тут покуту
І на мене пізьму люту,
Певно, мусить мать за те,
Що над нею збиткувався,
А її не здогадався
В місце схоронить святе!
Адже ж кажуть мудрі люде,
Що душі такій не буде
Супокою, хоч пропадь,
Поки хто її зостанки
Із молитвою до ямки
Здогадаєсь закопать.
Грішна душечко покутна!
Ох, даруй, що баламутна
Мисль моя, мов те дитя,
Досі вперто так блудила
І тебе не нарядила
До спокійного бутя!
Та тепер, свій гріх пізнавши,
Стільки кар за нього взявши,
Я, мов брат, мов рідний твій,
Ще сю нічку з молитвами

В затишку тебе до ями
Схороню на супокій!"
Хто б побачив, як наш Касим
У побожність вдаривсь разом,
Як над капцями прикляк,
Як молився, в груди бився,
Охав, на землі стелився,
Рік би: "Стікся, неборак!"
Е, та добре нам судити,
Як так збоку все слідити!
А стрібуй гіркої пить,
То весь світ тобі затьмиться,
І здуріти не дивниця:
Будеш капці хоронить!
Так до ночі промолившись
І водою окропившись,
Абу-Касим заступ взяв,
Капці зав’язав в мішище
І на близьке кладовище
Серед ночі почвалав.
Там, довкола озирнувшись,
Коло муру в лук зігнувшись,
Став глибоку яму рить,
Потім, капці в ню вложивши,
І присипавши, й прикривши,
Помоливсь і щез умить.

8. Слухи про чарівника і Абу-Касимова руїна

Всюди темно, тихо, глухо.
Напружає око й ухо
Абу-Касим всяку мить,
Та дарма! Мов у могилі!
Незвичайного не в силі
Нічогісінько зловить.

Та зла доля, хоч незрима,
Знай очима злобно блима
І слідить за ним, слідить!
Лист шелесне, гілка хрусне,
Пес загавка, хвіртка лусне –
Абу-Касим знай тремтить.
Вбіг до дому, за хвилину
Вліз у ліжко під перину,
Богу дякує, що так
Все пішло йому щасливо, –
Та зла доля, хоч ліниво,
Все повзе за ним, як рак.
Як се так вона зновила,
І кому найперш відкрила –
Се втопила в пітьмі ніч:
Та досить, що до схід сонця
Від віконця до віконця
Бігла ся кумедна річ:
Вартовий сказав Селіму,
А Селім знов Ібрагіму,
А від сього чув Ахмет,
Від Ахмета дід та баба,
А від сих ціла громада
Сей нечуваний предмет:
Сеї ночі в пізню добу
Край халіфового гробу
Хтось стогнав і землю рив,
Щось шептав і щось мурликав,
Знать, нечистих духів кликав,
Потім скарб у землю скрив.
Мусив бути скарб здоровий,
Бо мішище двокірцьовий!
Як він там його заніс?
Певно, не о власній силі,
А заніс і при могилі

Закопать нараяв біс.
Скарб у землю закопавши,
Притоптавши й приплескавши,
Він те місце так закляв –
Стражник чув на власні вуха, –
Щоб відразу впав без духа,
Хто б копать там починав.
Вдравши вчинок сей поганий,
Чародій той окаянний
Знявсь угору, наче птах,
І через паркан лиш фуркнув, –
Вже ж то біс його так штуркнув!
Аж згадати теє – страх!
Ну, та стражник не таківський!
Вчинок бачачи дідьківський,
Хоч зимниця ним трясла,
За чарівником тим адським
Повз по вулицям багдадським
Геть аж до його житла.
Ледве рано зазоріло,
Донеслося вже се діло
До багдадського судді;
То суддя від тої мови
Схопивсь, наче лев на лови.
Го-го-го! Вже ж буть біді!
Чисто вмившись, помолившись,
Поснідавши та й убравшись,
Мовив він до посіпак:
"Зараз кличте вартового!
Чародія нам ось того
Нині треба ще на гак!"
Як для зла, то вартового
І шукать не треба довго –
Він і сам десь близько ждав;
Пан суддя вже в уніформі,

З вартовим по всякій формі
Протокол як стій списав.
"А тепер гляди, небоже!
Докінчить се діло гоже –
Твій найперший заповіт!
Правду своїх слів докажеш,
Як нам зараз же покажеш
Чародія того слід!"
Пан суддя в одну хвилину
Вдяг тюрбан на головину,
Посіпак узяв сім пар –
І готов був до походу
Хоч в огонь, а хоч у воду,
Мов козак той на татар.
Рушив похід вулицями,
Та не просто, манівцями,
І щохвилі ріс, міцнів,
Бо щокрок юрба цікава,
Чуючи, яка се справа,
Пристає до них з боків.
За малої півгодини
Натовп люду незлічимий
Гоготів, неначе грім,
Вулицями плив, як слиж вивсь,
Аж нараз спинивсь і стижбивсь
Там, де Касимів був дім.
Вартовий сказав: "Ось тут він!"
Пан суддя сказав: "Мабуть, він
Ще не вилетів, ще спить.
Ну-ко, живо, якнайтихше
З всіх боків отсю хатище
Щільно треба обступить!"
Люди хату обступили
Та гармидер учинили,
Шум такий, і гук, і рев,

Що збудився Абу-Касим,
До вікна підскочив разом:
Зловлений, мов в сіті лев!
Ще не знає, що за штука,
Вже суддя у двері стука:
"В ім’я права! Відчиніть!"
А народ реве та кличе:
"Де ти, клятий чарівниче?
В комин на метлі не їдь!"
Абу-Касим відчиняє.
Весь тремтить і сам не знає,
Чи живий він, чи мертвий.
Пан суддя відразу к ньому:
"Ти господар сього дому?
Бе, ми знаємось, старий!"
Тут всі люди мов здуріли.
Засміялись, заревіли:
"Абу-Касим! Чарівник!
Он хто зорі краде з неба!
Он кого спалити треба!
Стережіть, щоб нам не зник!"
"Люди добрі", – мовить Касим…
Та суддя як крикне разом:
"Стій! Ні слова! Ні мур-мур!
Хлопці, гей! для остороги
Разом в нього руки й ноги
На один зв’яжіте шнур!"
Абу-Касима щосили
У обарінок скрутили,
Положили на поміст, –
Оттоді суддя сідає
І допроси починає.
Що то Касим відповість?
"Як зовешся?" – "Абу-Касим".
"Чим жиєш ти?" – "Хлібом, м’ясом…"

"Люди, чуєте? Блюзнить!
Хліб та м’ясо він вживає,
Ласки ж божої не знає,
Що живими нас держить!
Маєш нам тепер сказати,
Як не хочеш, щоб у п’яти
Ми пекли тебе огнем,
Що за чар вночі ти діяв,
Де й яке ти лихо сіяв?
Говори, бо ми почнем!"
"Люди добрі, – стогне Касим, –
Хоч печіть, хоч бийте плазом,
В чарах несвідомий я!
Капці, капці ті прокляті,
Що хотів я поховати, –
Ось уся вина моя!"
"Що, брехуне ти проклятий?
Капці хтів ти поховати?
Чи здурів, чи дуриш нас?
Зараз все признай для суду,
Бо як ні, то зараз буду
З шкіри в тебе дерти пас!"
Бідний Касим стогне, оха,
Заїкаєсь та потроха,
Путаючись в купі слів,
Хоч безладно та нескладно,
Та тим більш для всіх принадно
Своє горе розповів.
Та чим більш він плакать хоче,
Тим сильніше люд регоче,
Аж тримавсь за боки;
Лиш суддя, мов чорна хмара:
"Брехо, жде на тебе кара
Справедливої руки!
Хоч ти крутиш і циганиш,

Але нас не отуманиш!
Ну-ко, зараз нас провадь,
Де ті капці поховав ти!
Та як в тім не буде правди, –
Будеш тяжко відбувать!"
Тут зайшла маленька хрія:
Як старого чародія
Аж до цвинтаря дігнать?
Чи йому розпутать ноги,
Чи тягнути край дороги,
Чи для нього віз нанять?
Бачте, вірять мусульмане,
Що як лиш на землю стане
Чарівник, то дідьчих сил
Набереться, напоганить,
Всіх одурить, отуманить,
Щезне, полетить без крил.
Та на те найшлася рада.
"В міх його!" – кричить громада.
Вперли Касима в мішок,
Зав’язали чуб, до речі,
Два драби взяли на плечі,
Просиливши на дрючок.
Як колись із Галааду
Добрий кетях винограду
Два жидове, взявшись враз,
На дрючку несли під гору
До жидівського табору,
До Мойсея на показ, –
Так у місі на дрючині
Абу-Касим бідний нині
На кладовище чвалав,
А за ним суддя престрогий,
А довкола люд премногий,
Мов рухливий пестрий сплав.

Та ось збилися тісніше.
Стражник мовить: "Ось се місце!"
А суддя: "Розпутать міх!"
Виліз Абу-Касим з міха,
Та слаба йому потіха
Серед тих людей усіх.
Мусив місце показати;
Зараз кинулись копати, –
Живо капці віднайшли;
Втішились, мабуть, капцюги
З пана свойого наруги,
Та й що їм не гнить в земли.
Абу-Касим, мов розбитий:
Сумовитий, не сердитий
На ті капці кинув зір.
Ну, програв остатню пробу!
Вже тепер лягай до гробу,
Але капцям більш не вір!
Ой, зітхнув бідак, похнюпивсь.
Тим часом суддя насупивсь
І до Касима мовля:
"Святотате! Тле мерзенна!
Твоїм ділом осквернена
Ся посвячена земля!
Варт би ти на паль за теє!
Та щоб місце те святеє
Смертний присуд не сквернив, –
Облекши свої калити:
П’ятсот п’ястрів заплатити
Мусиш так, як завинив.
Триста п’ястрів на святині,
Сто мені за труди нині,
Вартовому п’ятдесят,
Решту на весь люд сей чесний!"–
"Ось присуд тобі чудесний!" –

Всі присутні верещать.
Абу-Касим на коліна!
"Пане, се ж моя руїна!
Де ж сі гроші я візьму?"
Та суддя рік по хвилині:
"Як не зложиш їх ще нині,
Повандруєш у тюрму!"

9. Як Абу-Касим своїми капцями зробив революцію в Багдаді

Як часом у темній пущі
Блуд кого візьметься злющий,
Помотає всі стежки, –
Чоловік у дикім страху
Там і сям біжить без шляху.
Мов овечка, навпрошки,
Коли гонить вовк лапастий, –
І чим більше він попасти
Силуєсь на правий шлях,
Тим густіша оболока
Світ йому краде з-під ока,
Щоб в знесиллі він поляг, –
Так і Касим бідолаха,
Видко – волею аллаха,
Що скупар був світовий,
Через капці ті суціги
У такі впав рештабіги,
Що хоч сядь та вовком вий.
І чим більш він силкувався,
Наче в сіті в’юн, звивався,
Щоб їх збутись накінець,
Тим впертіш вони вертались,
За полу його хватались.
Мов заклятий в казці мрець.

Ось тепер, як ті шкрабища
Зо святого кладовища
З-під землі злий дух відгріб,
Як ще Касиму вдодатку
Стоп’ястрівок видер п’ятку –
Геть весь скарб його, весь хліб, –
То сердега вже не плакав,
І не охав, не балакав,
І не торгав бороди,
Лиш сидів, неначе змитий,
Мов мертвець, рядном укритий,
Що не знає вже біди.
Так без мови, і без руху,
І без болю, мов без духу,
Довго, довго він сидів;
В хаті пусто, голі стіни,
Та він вперто, без відміни
Все на капці лиш глядів.
Капці ж клятії, безбожні,
Мов пани які вельможні,
Знай пишались перед ним –
Повні глини і каміння,
Мов не божі сотворіння
Видом пуджали грізним.
Абу-Касим стуманілий
Чув, як капці гомоніли
Ось таку до нього річ:
"Дурню! нас ти відцурався!
В п’ястрах, скарбах ти кохався!
Де ж тепер ті п’ястри? Пріч!
Де олійок твій рожевий?
Де котел є твій спіжевий,
Що в нім гроші ти душив?
Ну, за чим ти бігав, тюпав?
Зуб судьби усе те схрупав,

Тільки нас не розкусив.
Ми одні, чи чуєш, друже,
Так тобі все вірні дуже,
Як ти сам був вірний нам.
Стілько літ проживши спільно,
Вже розстатись нам не вільно
На потіху ворогам!
Що вони собі міркують?
Най із тебе й з нас кепкують,
Ти, старий, про те не дбай!
Нас державсь, як був багатий,
Нас до смерті мусиш мати,
В нас ввійдеш і в божий рай".
Абу-Касим стуманілий
Враз підскочив, мов здурілий,
Кинувсь бігти до дверей;
В руки голову зціпивши,
Вуха пальцями закривши,
Простогнав він: "Боже крий!
Я дурію! Я дурію!
Двох думок злічить не вмію,
А промову капців чув!
Що вони від мене хочуть?
Чом життя моє лоточуть?
Щоб їм вік поганий був!
Ні, не витерплю я з ними
Ані днини, ні години!
Сам їх вид мене уб’є!
Або сам втечу де з хати,
Або мушу їх запхати
Так, що й чорт їх не найде".
Так він, душу облегчивши,
Міцно се постановивши,
Ладитись в дорогу став:
Ноги вбув, оперезався,

Плащ накинув, геть зібрався,
Капці в міх запакував.
Чи снідавши що, чи з постом,
Кладкою, чи, може, мостом
Через Тігріс перебравсь
І тоді вже шахом-махом,
Не стежками, ані шляхом,
В чисте поле він попхавсь.
Ходить, лазить, життям важить,
А тут зверху сонце пражить,
Мов наняте для біди;
Абу-Касим сохне, в’яне, –
То присяде, то знов стане,
Та пищить: "Води! води!"
Втім – чи чорт оце чарує,
Чи направду вухо чує
Під землею: буль, буль, буль!
Касим скуливсь, схопивсь духом
Та й побіг кудись за нюхом,
Наче жид той до цибуль.
Біг, біг, біг ще з півгодини,
Аж ось глянь: на дні долини
Невеличке озерце
Холодочком подихає,
Мов від сонця в тінь ховає
Кришталевеє лице.
Сів наш Касим, покріпився,
І обмився, і напився,
Свободніше відітхнув,
Богу дяку дав сердечну,
Що в сю спеку безконечну
Хід його сюди звернув.
Спочивав тут добру хвилю
І таку чув пільгу милу,
Волю в серці і простір,

Мов уся біда віднині
Геть забігла в багна сині,
Щезла в темних зворах гір.
І в душі його старечій
Шибло враз: "Ану ж, до речі,
Моїм капцям місце тут?
Ся вода глибока таки,
В них тяжкії каміняки,
Кину, буде їм капут!
Адже тут, де гляне око,
Як далеко і широко,
І душі людей нема!
Рибаки сюди не ходять,
Стражники сюди не бродять, –
Тут спокій, тиша сама!"
І, недовго міркувавши,
Капці, добре розмахавши,
З міхом бух до озерця!
Навіть серце не здригнулось,
Прочуття не окликнулось
В бідолашного старця!
Де там! Він ще рад-радіський,
Наче той коняка міський,
Що на поле вирвавсь раз;
Рже, і фирка, й сам не знає,
Чи пасеться, чи гуляє,
Чи хомут навік отряс?
Так наш Касим, відпочивши,
Капці в озері втопивши,
Холодком вертав домів –
А такий веселий, ручий,
Наче скарб найшов гадючий,
Що й ціни сказать не вмів.
Йде – руками розкладає,
Усміхаєсь, щось гадає,

Навіть пробував співать.
"Ні, не зломить доля-злюка!
Абу-Касим кріпка штука,
Буде з нею воювать!
Хоч ти й як мене приперла
І гіркого перцю втерла
Через капці ті мені,
Та не думай, що я впаду!
Дам собі ще якось раду,
А не вступлюся, о ні!
Дім продам – старий домище.
А проте, він варт ще вище,
Як тих тисяч п’ястрів! Ну,
Тисяч п’ястрів, таж се гроші!
Ой, які ще я хороші
Гендлі з ними розпочну!
Наплюю на всі олійки
(Тут нещасної олійки
Пригадавсь йому кінець),
Кинуся на шовк, тканини,
Одамашки, кармазини, –
Славний буду я купець!"
Повернув додому в нічку,
Не вечеряв, навіть свічку
Не світив, а спати ляг;
Спав спокійно, мов дитина,
Снив, що він малий хлопчина
Знай гуляє по полях.
Та як рано встав з постелі,
По своїй зирнув оселі –
Голо, пусто, сумно скрізь!.. –
То аж згорбивсь і насовивсь,
Мов на лихо знов готовивсь,
Ждав на підступи якісь.
День минає, другий – тихо.

"Ну, значить: минуло лихо!" –
Абу-Касим міркував;
І вже злегка, осторожно,
Чи де що здобуть не можно,
По базарі мишкував.
Як той пес, що в нього вуха
Й хвіст обтято, лячно нюха,
Все ховаєсь по кутках,
Боком ходить, озираєсь,
Всього острого лякаєсь –
Так засів під шкіру страх, –
Так наш Абу-Касим бідний,
Мов заклятий, мов негідний,
Мов приблуда, мов знайдух.
Вулицями повз несміло, –
Горе так його присіло,
Що прибило в ньому дух.
Та відсапавшись крихітку,
Мов та квітка, що улітку
Вітер до землі пригне, –
Він почав знов підійматись,
І міцніти, й простуватись,
Горе забувать страшне.
Аж отсе одного рана
Чує: баба, наче п’яна,
Коло студні щось кричить.
По хвилині – дві, три, штири
Хором крик такий зчинили,
Аж в ухах йому лящить.
Слуха Касим: що за диво?
Чень же не впились так живо!
Та й тоді чого сей крик?
Чи напав на місто ворог?
Чи мечеть розбив на порох?
Чи халіф де з міста зник?

Рад би знати, що там преці,
Але щось мов тьохка в серці:
"Стережись! Не пхай там ніс,
Де тебе ніхто не просить!
Вже коли бабами носить,
То жартує, певно, біс!"
Крик при студні дужчий, дужчий…
Вже там тлум зібрався злющий,
Вже ревуть – добра не жди!
Чути: "Зрада! Дідьчі штуки!
Дайте нам тих злюк у руки,
Що збавляють нас води!"
Касим теє зачуває,
Вийшов з хати та й питає:
"Люди добрі, що вам є?
Що за крик тут, що за ропіт?
Що з водою вам за клопіт?
Хто води вам не дає?"
"Гей, – говорить хтось з народу, –
Вчора ще ми мали воду
З сеї студні, як хрусталь,
А тепер – що за причина?
Хоч би вам одна краплина!
Не тече, аж серцю жаль!
Що ж нам всім тепер робити?
Чим нам митись, що нам пити,
Чим варити? Гвалт! Розбій!
Гей, біжім до магістрату,
Най на студню сю закляту
Нам порадить що як стій!"
І вже з криком вулицями
З дреколами й палицями
Йде збунтований той тлум:
Тут зітхання, онде сльози,
Там прокляття і погрози,

Галас, крик, і рев, і шум.
Ба, чим ближче до комуни,
Справа, зліва, збоку суне
Все нова й нова юрба:
Водоноси з коновками,
То прачки йдуть з праниками –
Всіх одна жене журба.
Плац широкий заповнили,
Заревли всі враз, завили:
"Гвалт! Води, води, води!
Хто нам воду вкрав із студні?
Кляті вороги облудні!
Дайте-но нам їх сюди!"
Страх пішов по всім Багдаді!
Вже й життю пани не раді
На засідання зійшлись.
"Воду красти що за повід?
Найпевніше водопровід
Попсувався десь-колись".
І одні людей втишають,
Другі знов майстрів збирають
Водопровід розслідить.
Не було се легке діло…
Вже геть-геть повечоріло,
Без води пищить, гудить
Весь народ, тремтять всі власти,
Бо тлум грозиться напасти
На уряди, на склепи…
Аж ось радість! Всі криниці
Буль-буль-буль! Крізь рури з криці
Трисли водяні стовпи.
"Як? Де? Відки? Що за диво?" –
Весь народ пита сквапливо, –
Та ніхто не відповість.
Лиш майстри, які ходили,

Водопровід розслідили, –
Можуть дати певну вість.
Величезний здвиг народу,
Що весь день чекав на воду,
Жде тепер на тих майстрів.
"Ось надходять! Живо! Живо!
Говоріть, яке там диво?"
Тлум реве, немов здурів.

10. Останній удар на Абу-Касима і його поєднання з капцями

Вечоріло, сутеніло…
Чи було яке там діло
В Абу-Касима, чи ні, –
Щось весь день було так нудно,
Думать годі, спати трудно,
Прочуття якісь скрутні…
То походить, то знов ляже,
То щось пише, то знов маже,
То чита святий Коран,
Та слова перед очима
Скачуть, кров у виски грима,
Мов о стіни б’є таран.
Прочувало серце лихо,
Билось і квилило тихо,
Мов голодне немовля,
Та холодний ум старечий
Невиразні тії речі
Душить, цитька, придавля.
Та нараз – всесильний боже! –
Що се все значити може?
Крик розлігся, наче грім.
Голосів страшна громада
Репетує: "Зрада! Зрада!

Тут він! Тут! Його се дім!"
Абу-Касим теє чує –
Вже не мислить, не міркує,
Похолов увесь, як труп.
Серце вже йому сказало:
"Знов на тебе лихо впало!"
І вже жде скажених куп.
А надворі люд лютує,
Ломить двері, репетує:
"Де він? Дайте нам до рук
Сього жида, водокрада!
Розтоптать його, як гада!
Мало смерті! Мало мук!"
Абу-Касим весь здригнувся,
З остовпіння враз прочнувся,
Ледве дишучи, піднявсь.
Сил остатніх добуває,
Проти люду виступає
І отак до них озвавсь:
"Люди добрі, горожане!
Що се за таке погане
Діло мав я поповнить?"
Та юрба його запекла
Заглушила: "Згинь! До пекла
Йди чортам отак служить!"
І ручища вже тугенькі
Хап його, мов у обценьки,
В’яжуть, крутять, аж хрустить.
Сотня голосів гукає:
"Зараз смерть тебе чекає!
Гріх живцем тебе пустить!"
"Люди добрі, – плаче Касим, –
Я ж безсильний, я ваш в’язень;
Бийте, вішайте мене!
Я вам вирватись не в силі, –

Та скажіть, сусіди милі:
Що зробив я так страшне?"
"Що зробив? Огидну зраду!
Ти хотів весь люд Багдаду
Спрагою на смерть вморить!
Ти заткав нам водопровід,
Ти був бунту й шуму повід!
Признаєш, чи хочеш крить?"
"Признаватись? Боже правий!
Ти мій свідок, ти ласкавий,
Ти невинність не скривдиш!" –
"Що, невинність? – люд скрегоче. –
Він вдавать невинність хоче!
Ось наш доказ! Погляди ж!"
Люд в тій хвилі проступився,
Хлоп у хату протовпився,
Мокрий, ззяблий, ледве ліз;
Оберемком, у охапці
Абу-Касимові капці
Він, постогнуючи, ніс.
Серед хати їх придвигав,
Гепнув, аж весь дім заплигав,
В батька, матір так і гне;
"Бий тебе суха ялиця!
Чи ж не гріх то? Чи годиться
Так морочити мене?
Пане, – тут гукають люде, –
Що отсе ваш мебель буде?
Я не знаю. Та коли
В водопровід ви їх ввергли,
Всьому місту воду сперли, –
Гарний плід ви здобули.
Знайте, наші люди штири
Мало смерті не пожили,
В сперту лазячи діру;

Їм на ліки і всю плату
Ви дасте, коханий тату,
Бо я шкіру з вас зідру.
Знайте далі: щоб ті капці –
Кроть за ногу вашій бабці! –
Із каналу там дістать,
Мусили ми – на сумління! –
Водопроводу склепіння
На три лікті руйнувать!
Що за се вам добру плату
Подиктують з магістрату –
Будьте певні, пане мій!
А тепер іще за працю,
Що приніс вам сюю цяцю,
Заплатіть мені як стій!"
Абу-Касим слів тих слухав,
Наче чемерицю нюхав,
Далі скрикнув: "Божий суд!
Люди! На стіну не лізьте!
Забийте мене, повісьте
Без розмови зараз тут!
Жить обридло! Надокучив
Сам собі я й вас намучив…
Видно, бог мене прокляв.
Най сповниться суд сим часом".
Те сказавши, Абу-Касим
Тяжко-важко заридав.
Втім народ заметушився,
У дві лави розступився,
Ага в хату увійшов,
А за ним грізнії мари:
Поліцейських штири пари
З криком: "В ім’я права! Гов!
В ім’я права! Всі тут разом!
Хто між вами Абу-Касим?"

Абу-Касим мовить: "Я" –
"Маєш з нами без протесту
Йти до міського арешту –
Воля власті, не моя".
Абу-Касим похилився, –
Вже не плакав, не молився,
Знав, що й тут йому капут.
Там, у міській буцегарні,
Дні йшли й ночі незугарні,
А він ждав та й ждав на суд.
А тим часом комісарі,
То по штири, то по парі,
В його домі так і шпять:
Урядують, оглядають,
Щось цінують, викладають,
Риють, порпають, глядять.
Довго порались – та марно,
А вкінці списали гарно,
Що хотілось їм списать;
Абу-Касима з арешту
Привели, аби всю решту
Присуду йому сказать.
"В імені царя і бога!
Щоб був пострах і тривога
На зломислених усіх,
Щоб всі проби зради й бунту
Вирвать з коренем, до шпунту,
Зав’язать, мов кицьку в міх –
З огляду, що Абу-Касим
Вперто, злобно раз за разом
Наш нарушував спокій,
Врешті стримав водопровід,
Тим до розруху дав повід,
Страту касі містовій –
Ми, правителі народу,

За ті збитки, за ту шкоду
Ухвалили: у секвестр
Дім підсудного узяти,
Все, що мав, сконфіскувати
І вписати у реєстр.
А що слідства урядові
Дібр движимих в його домі
Ніякіських не знайшли,
Окрім капців колосальних,
Що причиною фатальних
Всіх пригод його були, –
То ми з огляду й надії
На літа його старії
Ухвалили записать:
Щоб знав наших ласк exempla
Без заплати такси й штемпля
Капці ті йому віддать.
Присуд сей – то слово боже.
Винуватець вправді може
Жалуватись до царя,
Та се будуть нам докори,
Знак зухвальства й непокори,
А за се не жди добра.
Тож гляди, ти, діду клятий!
Пробуй лиш рекурсувати,
Зараз у тюрму підеш.
А вже там тобі на пробу
Ми такого всиплем бобу,
Що й рішенця не діждеш".
Абу-Касим аж здригнувся,
В три погибелі зігнувся,
Руки к серцю приложив;
"Ай, панове! Золоті-сьте!
Все приймаю, хоть повісьте,
Бо на все я заслужив.

А отсе, що в своїй ласці
Віддали мені ви капці, –
Се глибоко чую я!
О, бо добру я тюрму мав,
В пості й холоді роздумав,
Що за скарб в них маю я.
Бачте, був я зла катряга,
Безсердечний скупиндряга,
Від голодних дер я хліб,
Голих, бідних пер в болото,
Лиш у срібло та у злото
Душу всю свою загріб.
Та аллах благий та бистрий,
Знать, добра доглянув іскри
У душі моїй на дні;
Сими капцями, мов міхом,
Іскри ті роздув з успіхом
У могучії огні.
Все моє добро дочасне,
Все, що я вважав за власне,
В тих огнях, мов труск, спалив,
Щоб хоч на старії літа
Вільно міг я в світ глядіти,
Всіх любив, його хвалив.
Капці, скарбе мій великий!
Вами ж то нога владики
В мою душу увійшла!
Вами бог мене, сліпого,
Вивів з пітьми, із грузького
Багновища злоби й зла!"
І до капців своїх бідних
Він припав, немов до рідних,
Їх любовно цілував, –
Далі, шнура розмотавши
І на плечі їх поклавши,

Добре знов їх прив’язав.
"Ось, панове, так віднині
Аж до смертної години
В місті буду я ходить –
Жебраком, та богомільним,
Та від зла й покус всіх вільним,
Буду капці ті носить".
Се сказавши, поклонився
І помалу віддалився.
"Одурів", – рекли пани.
Серце трохи в них щеміло.
"Ну ж халіф узнасть, в чім діло?" –
З страхом думали вони.
Та вспокоїлися живо.
Абу-Касим став правдиво
Щирим, дійсним жебраком.
Вулицями волочився,
Під мечетами молився,
Тричі в Мекку йшов пішком.
Довго він прожив ще в бозі,
Вмер десь голий у берлозі,
З капцями його затим
По-жебрацьки й поховали,
Споминали, величали –
Він турецьким став святим.

Примітки

Мекка – місто в Арабії, де знаходиться давняя національна святиня арабів, а потім і всього мусульманського світу – Кааба (чорний камінь, що впав із неба). Хід до сього міста вважається заслугою і спасенним ділом для кождого магометанця, і кождий обов’язаний хоч раз у житті бути там. – Прим. І. Ф.

Віршоване оповідання "Абу-Касимові капці" виходить отсе другий раз накладом Руського педагогічного товариства, а крім того, було минулого

року видане для українського люду в Росії, у Черкасах. Перше видання, що вийшло в 1895 р. у Львові, діждалося дуже похвальної оцінки і подрібного розбору з боку чоловіка, що більше всіх інших українців тямить у східних мовах та письменствах, д. Агафангела Кримського, професора арабської мови в Лазаревськім інституті в Москві. Д[обродій] Кримський, висловлюючись дуже прихильно про загальний колорит мойого оповідання і про ту основну думку, яку я силкувався віднайти в тім оригіналі, що з нього взята його канва, підніс заразом деякі помилки, в які легко було впасти чоловікові, не вченому в арабській мові, і які я ось тут здебільшого повиправляв. За ті вказівки складаю щиру подяку нашому шан[овному] землякові.

В своїм розборі на мою книжечку д. Кримський порушив питання про те, відки я взяв отсе оповідання? Йому звісні були – показалося – тільки російські його переповідки, яких знов я не бачив ніколи. Думаючи, що вказівка на мої джерела влегшить оцінку моєї праці, я роблю сим разом те, що повинен був зробити при першому виданні.

Отже, певно, буде несподіванкою для шан[овного] арабіста, коли скажу, що уперве з оповіданням про Абу-Касимові капці я познайомився ще бувши учеником IV гімназіального класу в Дрогобичі, познайомився з уст неписьменного передміщанина Жука. Замість Абу-Касима він називав героя Казоємом і замість капців говорив "сапоги". "Послухайте тепер за Казоємові сапоги!" – так розпочав він своє оповідання, коли при святі у нього зібралося багато передміської молодіжі, таких же неписьменних парубків і дівчат. Усі слухали й реготали. Я також. Я не питав Жука, відки він узяв се оповідання, але догадуюся по слові "сапоги", що він мусив 1849 р. чути його від "москалів", що йшли через Дрогобич на Угорщину і стояли постоєм у його хаті і про яких він згадував часто й залюбки, хоч оповідав і про зовсім негарні їх діла.

Пізніше довгі літа я не стрічався з сею казкою, та й не до казок мені було. Аж 1894 р., бувши в Відні, я купив у одній антикварні давню німецьку збірку арабських казок під заголовком "Тисяча і один день" [Tausend und ein Tag. Morgenländische Erzählungen, aus dem Persischen,

Türkischen und Arabischen nach Petits de la Groix, Galland, Gardonne, Ghavis und Gazotte, der Grafen Gaylus und anderen überzetzt von F. H. von dem Hagen. Zweite wohlfeilere Ausgabe. Prenzlau, 1835]. Ся збірка мало що не така довга, як її титул, бо обіймає 11 не зовсім малих томиків, і була, як сказано в титулі, зліплена зі східних оповідань, попереробльованих на французьке ще в XVIII віці. Отож у 4-ім томі сеї збірки я й віднайшов свого старого знайомого "Казоєма". З огляду, що старе Гагенове видання тепер досить рідке, подаю тут се оповідання в дослівнім перекладі і з іменами власними в тій формі, яку в своїй рецензії признав хибною д. Кримський, а яку я знайшов у своїм старомоднім та невибагливім джерелі. Читаємо там на стор. 324 – 331 ось що:
Історія пари пантофлів

Жив у Багдаді старий купець на ім’я Абу Казем Тамбурі-форт, славний своїм скупарством. Хоч був дуже багатий, то проте одягався в саме лахміття; його тюрбан з грубого полотна був такий брудний, що його колір годі вже було розпізнати. Але між усіми частями його одягу його пантофлі звертали на себе найбільшу увагу цікавих. Їх підошви були попідбивані грубими цвяхами, пришви всюди були полатані. Певно, славний корабель Арго не складався з так багато кусників, як ті пантофлі, а від 10 літ, відколи служили вони як обув, найзручніші багдадські полатайки висилювали всю свою штуку, щоб стягати докупи їх розвалини. Через те вони зробилися такі важкі, що ввійшли навіть у приповідку, і коли хто хотів означити щось важке, то все брав для порівняння Каземові пантофлі.

Одного дня, коли той купець ходив по міському базарі, трапилось йому купити значну купу кришталю. Він добив торгу, бо був корисний. Кілька день по тому він довідався, що один задовжений продавець пахощів як остатню запомогу має на продаж іще лише рожеву воду. Скористав, отже, з нещастя того бідолахи і купив у нього всю його рожеву воду за половину вартості.

Сей блискучий інтерес впровадив його в дуже добрий настрій. Та замість, звичаєм східних купців, ушанувати корисний інтерес гостиною,

він надумав краще піти до лазні, де вже не був досить давно. Коли роздягався, сказав до нього один його приятель або такий, якого він уважав своїм приятелем (де там у скупаря приятелі!), що його пантофлі зробили його прислів’ям цілого міста і слід би вже йому купити собі нові.

"Та я давно вже думаю про се, – відповів Казем, – та тільки, коли придивлюся гаразд, то вони не такі ще подерті і можуть іще служить якийсь час".

За такою розмовою він роздягся і пішов до купальні.

Поки там мився, прийшов багдадський каді купатися. Казем вийшов із купальні перед ним і подався знов до передпокою. Тут він убрався, але надармо шукав своїх пантофлів: замість них стояли на їх місці новісінькі папучі. Наш скупиндряга подумав собі (бо таке було його бажання), що се дарунок того, хто так щиро напоминав його, і надів гарні папучі, які ощаджували йому прикрості купувати самому нові, і радісно пішов собі з лазні.

Коли каді викупався, кинулись його слуги шукати папучі свойого пана, та дарма: знайшли лише колодкуваті капцюгани, в яких зараз пізнали Каземові пантофлі. Придверники побігли за злодієм, ухопили його з поличним і привели назад. Каді, взявши свої пантофлі назад, відправив його до в’язниці. Казем мусив викупитися, а що його вважали щонайменше таким же багачем, як скупарем, то коштувало се його не дешево.

Вернувши назад додому, кинув засмучений Казем свої пантофлі до ріки Тігра, що плила під його вікнами. Кілька днів потім витягли рибаки свою сіть тяжчу, як звичайно, і знайшли в ній Каземові пантофлі. Цвяхи, якими вони були підковані, наробили в оках сіті немало спустошення. Рибаки, сердиті на Казема та на його пантофлі, надумали вкинути їх йому до хати крізь отворене вікно. Укинені з розмахом пантофлі вдарили по

фляшках, уставлених на примурку, і звалили їх додолу; фляшки побилися, а весь рожевий олійок пропав.

Хто здужає, нехай уявить собі біль Казема на вид такої руїни.

"Прокляті пантофлі! – крикнув він, микаючи собі бороду. – Вже ви не будете більше робити мені шкоди".

Сказав се, взяв рискаль, викопав у своїм саду яму й закопав там пантофлі.

Один сусіда, що вже давно мав на нього пеньку, побачив, як він порпався у землі, побіг зараз і дав знати намісникові, що Казем у своїм саду викопав скарб. Більше не було треба нічого, щоб розпалити намісникову захланність. І хоч як божився наш скупиндряга, що не знайшов ніякого скарбу, лише хотів закопати свої пантофлі, коли ж бо в намісника вже розгорівсь апетит на золото, і бідолашний Казем мусив знову окупити свою свободу дуже грубою сумою.

В розпуці посилав він тепер свої пантофлі з усього серця до дідька, далі пішов і вкинув їх у водопровід, геть далеко за містом: сим разом, – думав собі, – ніяка жива душа не дізнається вже про них. Але чортик, що досі невтомно робив йому погані пакості, заволік пантофлі просто в головну трубу водопроводу, так що вони спинили доплив води. Доглядачі водопроводу поспішили на місце, щоб направити лихо, знайшли Каземові капцюги, занесли їх до намісника й заявили, що з них пішло все лихо. І знов властивця нещасних пантофлів запроторили в тюрму й засудили ще на більшу грошову пеню, ніж оба попередні рази. А намісник, покаравши переступ, не хотів задержувати нічиєї власності і щиросердно віддав Каземові його коштовні пантофлі.

Казем, бажаючи нарешті увільнитися від усіх бід, яких вони наробили йому, постановив собі спалити їх. Та що вони були набрякли водою, то поклав їх на плоскім дасі свойого дому, щоб висохли на сонці.

Та нещастя ще не всі свої стріли випустило на нього, а остатня, яку воно ховало досі, була найболючіша. Сусідський пес побачив пантофлі, скочив із даху свойого господаря на дах скупаря, вхопив один пантофель у писок і, граючися ним, упустив його на вулицю. Проклятущий важкий пантофель упав якраз на голову вагітній жінці, що проходила попри дім: перестрах і сила удару зробили те, що скалічена жінка поронила дитину. Її муж подався з жалобою до суду, і Казема засудили на грошову кару, вимірену відповідно до вчиненого нещастя.

Тоді він пішов додому, приніс оба пантофлі і, держачи їх у руках, промовив до судії так сердито, що суддя аж розсміявся:

"Отсе та нещасна причина всього мойого лиха! Ті прокляті пантофлі довели мене до жебрацької торби. Прошу вас видати тепер такий вирок, щоб від сьогодні мене не карано більше за нещастя, яких вони – яв тому певен – іще нароблять".

Судія не міг відмовити його просьбі; та Казему дорого коштував той досвід, як то небезпечно не міняти пантофлів упору.

Прочитавши се оповідання, кождому легко буде зміркувати, де і наскільки я відбіг від нього. Поперед усього я не бажав зупинятися на тій дуже мілкій моралі, яку випровадив із оповідання, – не знаю вже, чи арабський автор, чи його французький або німецький перерібник (бо ж, певно, арабський текст тут не передано дослівно, а лише коротеньким витягом). Я глянув на ту комічну історію з її трагічного боку і, не вменшаючи комізму, силкувався вивести наверх її трагізм власне в психології скупаря та в устрої тої орієнтальної суспільності, серед якої відбувається подія. Деспотизм, підкупність урядників, безправ’я одиниці виплоджує фаталістичний світогляд і нахил до містицизму. Сюди, в сей світ вірування, тікає й Абу-Касим, зруйнований матеріально через гру випадків, а властиво через урядове здирство. Критика фахового орієнталіста проф. Кримського зазначила, що я добре вгадав ту психологію.

І ще слівце про кінцеву фразу моєї поемки. Проф. Кримський закидає їй несуразність, бо ж у часах халіфів, у яких іде оповідання, годі ще говорити про турків і тим паче про турецьких святих. Проте я лишив сю фразу, бо в ній характеризується не час події, а наше народне розуміння її: турецький святий у нашій і польській нар[одній] приказці значить голяка, чоловік без маєтку (goły, jak turecki święty). Нехай і так, що в піднесенні до Абу-Касима ся фраза – анахронізм, але для нашої публіки вона добре характеризує власне те положення, в якому він опинився, а заразом цілій поемці дає значення показу: як то чоловік сходить на "турецького святого".